

BİRİNCİ DÜNYA HARBİNDE (1914 — 1918) VE MONDROS MÜTAREKESİ SIRALARINDA (30 EKİM 1918 — 11 EKİM 1922), BOĞAZLAR PROBLEMİ

TEVFİK BIYIKLIOĞLU

I. BİRİNCİ DÜNYA HARBİNDE (1914 - 1918) BOĞAZLAR PROBLEMİ

Avrupa'dan Asya'ya, Akdeniz'den Karadeniz'e giden kara ve deniz yolları, Boğazlardan geçer.

Boğazlar, kıtaları ayırmaz, tersine olarak birleştirici bir su köprüsüdür. Tarih boyunca, Güney - doğu Avrupa'dan Anadolu'ya yapılan büyük göçler, hep bu yolu kullanmışlardır. Bu konuda, Doğumdan önce Boğazlar üzerinden, Anadolu'ya geçen Hint-Avrupa menşeli *Hitit* (D. Ö. XX. yüzyıl), *Frik* (D. Ö. 1200), *Kelt* (D. Ö. 278) göçlerini hatırlatmak isteriz. Bunun gibi, batıdan gelen istilacılar da, bu yolu kullanmışlardır. Greklerin, Çanakkale civarındaki *Turva* (Troie, Troja, İlion) kalesine saldırılarıyla (D. Ö. 1200), Anadolu'da ve Orta doğu'da büyük imparatorluk kuran *Pers*'lerin (D. Ö. 546-334), Çanakkale boğazından geçerek Yunanistan'a açtıkları seferler (D. Ö. 492, 490, 481), Büyük İskender'in Çanakkale boğazını büyük ordu ile geçmesi (D. Ö. 334), Romalıların (D. Ö. 189) yine İstanbul boğazını kullanmaları, Haçlı ordularının birinci (1096), ikinci (1147) seferleride İstanbul Boğazından, 3 üncü seferde (1189) Çanakkale Boğazından geçmeleri, batıdan gelerek Boğazlardan faydalanan istilâ hareketlerinin başlıcalarıdır. Bu arada, İstanbul'da kurulan yarım yüzyıllık *Lâtin İmparatorluğu* (1204 - 1261), üzerinde durulacak önemli bir olaydır¹. Asıl, boğazların ve bütün Orta Doğu ve Orta Avrupa'nın mukadderi üzerinde büyük etkileri olan en büyük tarihî olay, XI. yüzyıldan beri Anadolu'da yerleşen ve burasını türkleştirilen büyük Türk kütlesinden Osmanlı Türklerinin XIV. yüzyıl ortalarında (1357) Çanakkale Boğazının Anadolu yakasından, Gelibolu'da, Avrupa'ya geçişleri olmuştur. Osmanlı türkleri, 29 Mayıs 1453'de, İstanbul'u fethederek son istilâ ve karışıklıklar yüzünden çöküntü halindeki bu

¹ Tevfik Biyıklıoğlu, Bizans İmparatorluğu Tarihi, S. 19

dünya başkentini yeniden kalkındırmışlardır. İstanbul'un fethiyle, Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın bütünleyici bir parçası ve Batı politikasının bir unsuru olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra, Türklerin zamanının en büyük Hükümdarı *Kanunî Süleyman* devrinde, Hint denizinden Viyana önlerine, Hazer denizinden ve Volga'dan, Afrika'da Fas'a kadar uzanan Avrupa'nın en büyük imparatorluğunu kurabilmelerinde İstanbul'un ve Boğazların rolü ve etkisi çok büyüktür.

Kısaca göz gezdirdiğimiz bu olaylar, tarih boyunca Boğazların ve İstanbul'un, uzun zamanlar, insanlık mukadderatının çözüldüğü ve kararlaştığı bir bölge olduğunu göstermektedir.

Birinci Napolyon, "*İstanbul'u eline geçirecek olan dünyanın kâkimi olacaktır*"² derken, hiç şüphesiz, yukarıda, kısaca hatırlatmak istediğimiz tarih olaylarının etkisi altında kalmış olmalıdır.

Birinci dünya harbinden önce, Doğu Trakya ile birlikte İstanbul, bir *Köprübaşı* halinde, Avrupa'nın *Hasta adamı* Osmanlı devletinin elinde idi.

İngiltere, Fransa ve Rusya, Birinci dünya harbinden önce, İstanbul ve Boğazlar işinde anlaşamamışlardı. Rusya, bir dünya savaşı karışıklığı çıkmadan, İngiltere ve Fransa'nın, Boğazları, hiç bir suretle kendisine bırakmağa yanaşmıyacaklarına inanmıştı.

Birinci dünya harbine kadar, büyük Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu ve özel olarak Boğazlar problemindeki durumları kısaca şöyle idi:

Fransa, bin yıldanberi, kendisini, Doğu'nun büyük hıristiyan devleti sayıyordu. Haçlı seferlerinin başında, O bulunmuştur. İstanbul Lâtin İmparatorluğunu da Franklar kurmuştur. Osmanlı Padişahları, özel olarak, Fransa'yı, İmparatorluktaki hıristiyanların koruyucusu olarak tanımışlardı.

Bonaparte, Mısır'ı uyandırmış, X. Şarl Yunanistan'ın yeniden kurulmasında faal rol oynamıştı. III. Napolyon, Lübnan'da müdahale etmiş, İmparatoriçe Eugène, Süveyş kanalını açmıştır.

² Ed. Driault, *Le mystère de l'Orient*, 1921.

Enver Ziya Karal, *Boğazlar meselesi ve Avrupa*. Tarih Notları, S. 151-163, 1941.

Buna karşılık, Fransa, Osmanlı İmparatorluğu ile ittifakından büyük iktisadî menfaatler elde etmiştir. Doğuda, ticaret inhisarını elde etmiş (1535), iki yüzyıl sonra da, Belgrad andlaşmasının yapılmasındaki yardımına karşılık kapitülasyonları yeniletmiştir (1740). Fransız görüşüne göre, Rusya, Bizans yolu üzerinde, en çok Fransa ile karşılaşmıştır. Yine Fransız iddiasına göre Rusya'nın, güneye doğru kaymasını ve Boğazlarda yerleşmesini önlemeye çalışan Fransa olmuştur.³

XIX. yüzyılda Avusturya, Balkanlardaki menfaatleri bakımından, Büyük Britanya Akdeniz'den Hindistan'a giden Deniz yolunu savunmak kaygısıyla Rus yayılmasına karşı koydular.

Rus Çarlığı, Büyük Petro (1682-1725) ve özel olarak, II. Katerina (1763-1796) dan bu yana, Akdenize çıkabilmek için Boğazlara hâkim olmayı bir millî politika edinmiştir. Osmanlı İmparatorluğundaki ortodokslar üzerinde bir himaye hakkı elde etmeye çalışan Rusya'nın asıl amacı, Boğazları ve İstanbul'u elde etmek ve bu milletlerarası ticaret yolu üzerinde yerleşmektir. Ruslar, 1877/78'de İstanbul'a varacaklarını ve siyasî maksatlarla *Hasta adam* olarak damgalanan Osm. devletinin mirasına konacaklarını sandılar. Fakat, hayal

³ Aynı yazar. *Devant Constantinople*, 1919. Davison, R. Prof. *The Near and Middle East, Şark meselesi*, S. 28-37, Washington, 1959. Davison'a göre ŞARK MESELESİ'nin esası ve gelişmesi özet olarak şudur: 1683 yılına kadar bu deyim kullanılmamakla beraber, Şark meselesi, Türkler'in Avrupa'da nereye kadar ilerleyeceklerinden ibaretti. Bundan sonra Türkler zayıflayınca bu mesele tersine döndü. Avrupa devletlerinden hangileri zayıflamakta olan Osm. İmparatorluğundan hangi parçaları alacağı problemi olmuştu. Osmanlı idaresindeki hıristiyan milletlerin millî istiklâl istekleri, Avrupa politikasına yolu kapamıştı. Fakat bu istekler, büyük devletlerin ellerine düştü. Beş büyük devlet rekabeti, XIX. yüzyılda, Osm. devletini ciddi bozgunlardan, hatta batmaktan kurtarmıştır. I inci Dünya harbinden önce, İtalya'nın da katılımıyla altıyı bulan büyük devletler, Osm. devletini paylaşmaya hazırladılar. Sèvres anlaşmasıyla Avrupa emperyalizmi üstün gelmişti. Boğazlar, Şark meselesinin merkezi olmuştu.

Türk millî mücadelesi ve Atatürk inkılâpları yeni Türkiye'yi, şark meselesi içinde bir konu olmaktan kurtarmıştır. Bu suretle, 1923 - 1938 yıllarında, Şark meselesi, İngiltere ve Fransa'nın Arab memleketleri üzerinde bir hegemonyası oldu. II. Dünya harbinden sonra Fransa birdenbire, İngiltere adım adım Arab memleketlerinden çekildiler. Şimdi, Yakın Doğu sahnesinde, Amerika ve Sovyetler çarpışmaktadırlar. Sovyet yayılmasına karşı, Türk, İran ve Yunan istiklâlini, Amerika savunmaktadır. Türkiye, Yakın Doğu'da en sağlam bir varlıktır. Eski Şark Meselesi, zamanımızda, her dalda, bir Batı Meselesi olmuştur.

kırıklığıyla karşılaştılar. Berlin andlaşması (13 Temmuz 1878) Rusya'yı, Tuna'nın öbür tarafına attı.

Rusya, boğazların, kendisinden başka bir yabancı devletin, özel olarak İngiltere'nin işgaline geçmesini hoş görmüyordu. Boğazlarda, Türk idare ve hâkimiyetini, İngiliz kontrolüne, tercih ediyordu.

XIX ıncı yüz yılın sonlarında, Almanya'nın da Doğu'da menfaatları çabuk artmıştı. Berlin - Bağdat demir yolu bunun sembolü idi. 1 inci Dünya harbinden önce altı büyük Avrupa devleti'nin (İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Almanya ve İtalya) çökmesi beglenilen Osm. toprakları üzerindeki istekleri açıkca belirmişti.

Osmanlı devletinin Almanya ile ittifak etmesinden (2 Ağustos 1914) sonra, iki Alman harp gemisinin (Göben ve Breslau) Çanakkale boğazından geçerek (10 Ağustos 1914) İstanbul'a gelmesi ve Alman amirali Souchon idaresindeki Osmanlı donanmasının Karadeniz Rus limanlarına taarruzıyla (29 Ekim 1914) Osmanlı devleti, fiilen, merkez devletleri safında, İtilâf zümresine karşı, yer almış bulunuyordu.

Osmanlı devletinin, merkez devletleriyle birleşmesi, İngiltere'yi Boğazlar meselesiyle daha yakından ilgilenmeye zorluyordu.

İngiliz bahriye nazırı Churchill, daha Kasım 1914 sonlarında, Çanakkale boğazını zorlamayı teklif etmişti.

Osmanlı Başkumandanlığının, Doğu Anadolu'da, Rusya'ya karşı giriştiği Sarıkamış (22-30 Aralık 1914) ve arkasından Süveyş kanalı taarruzları (2 Şubat 1915), itilâf devletlerine Çanakkale teşebbüsüne karar verdirmiştir. İngiliz harp meclisi, 28 Ocak 1915 de, Churchill'in Çanakkale teşebbüsü hakkındaki teklifini kabul etmiştir. Boğaz açıldıktan sonra, kara kuvvetleri, gerekirse Bolayır'da karaya çıkacak, büyük kısmıyla İstanbul'a yönelecekti. Marmara'daki Türk donanması yok edildikten sonra Rus kuvvetlerinin de geçmesi için Karadeniz Boğazının açılmasına teşebbüs edilecekti.

Süveyş kanalına karşı yöneltilen Türk taarruzu akim kaldığından Çanakkale teşebbüsü için kuvvet ayırmak mümkün oldu. Bu maksat için, general Hamilton kumandasında aşağıdaki Çanakkale sefer kuvveti tertiplendi:

- 29. İngiliz Piyade Tümeni,
- Anzak Kolordusu,
- Deniz Piyade tümeni
- 1. Fransız Piyade tümeni.

Deniz kuvvetleriyle yapılacak büyük taarruza hazırlık olmak üzere medhal bataryalarının tahribi ve karanlık limandaki mayın hatlarının, önceden temizlenmesi kararlaştı. İngiliz-Fransız donanmasının (8 İngiliz, 4 Fransız zırhlısı) yaptığı 19 ve 25 Şubat bombardımanlarıyla medhaldeki Seddülbahir, Ertuğrul, Kumkale ve Orhaniye bataryalarımız tahrip olundu. Bu sırada Venizelos, boğazlar teşebbüsünde yardım teklifinde bulundu. İngiltere ve Fransa bu Yunan teklifini kabulde tereddüdü idiler. Ruslar, Yunanlıları İstanbul'da görmekten çekindiklerinden, Odesa ve Batum'da, Çanakkale zorlanınca boğaza göndermek üzere, iki tümen hazırladılar. Alman tarafı Yunan kralı Konstantin Venizelos politikasını iyi karşılamadığından Yunan Başvekili çekilmek zorunda kalınca Çanakkale teşebbüsünde İngilizler-Fransızlar yalnız kaldılar. Donanma, teşebbüsdeki güçlükleri bilmekle beraber, Churchill'in baskısı altında, yalnız başına, Çanakkale boğazını zorlamayı kabul etti⁴.

Bundan sonra, boğazların iç bataryalarıyla mayın tarlasının tahribi için 26 Şubat-17 Mart 1915 de çalışıldı. Müttefikler, Akyar - Soğanlıdere hattına kadar Boğaziçini taradılar ve birinci mayın hattından ancak 2 mayın yakaladılar. Bu sırada bir mayının patlamasıyla bir gemileri battı. Müttefikler birinci Türk mayın hattına ve diğer mayın hatlarına bir zarar veremediler.

Müttefik deniz taarruzunda başlıca rol oynayan Boğazdaki Türk mayın hatlarının durumu ve mayın dökme tarihleri şöyle idi:

Mayın hatlarının sıra numaraları				Mayın sayısı		Mayın dökme tarihi	
1	inci	mayın	hattı	39	mayın	4	Ağustos 1914
2	—	—	—	47	—	6	— —
3	—	—	—	47	—	15	— —
4	—	—	—	29	—	24	Eylül —
5	—	—	—	29	—	1	Ekim —
6	—	—	—	16	—	9	Kasım —
7	—	—	—	50	—	17	Aralık —
8	—	—	—	28	—	17	— —
9	—	—	—	39	—	30	— —
10	—	—	—	53	—	27	Şubat 1915
11	—	—	—	26	—	8	Mart 1915 ⁵

⁴ P. Renouvin, Avrupa buhranı ve büyük harp.

⁵ Harb Tarihi Dairesi Deniz uzmanı Saim Besbelli'nin notlarından.

Müttefik zırhlıların, 5, 7 ve 8 Mart 1915 günlerinde Boğazın orta kısmındaki Türk bataryalarına karşı yaptıkları taarruzlar da hiç bir ciddi tesir yapmadı.

Müttefiklerin, özel olarak, Nusret Mayın gemisinin Karanlık limanına, 7/8 Mart 1915 gecesi döktüğü Anadolu kıyısına muvazi 11 inci mayın hattının farkına varmadıkları anlaşılmaktadır⁶.

İngiltere'den hareket eden müttefik başkumandanı Hamilton, 17 Mart 1915 öğleden sonra Boğaz karşısındaki Bozcaada'ya vardı. Hastalanan amiral Carden'nin yerine amiral De Robeck müttefik donanma başkumandanı olmuştu. Müttefik Kara kuvvetleri de, Boğaz bölgesine gelerek Mondros limanında gemilerde bekliyorlardı.

Hamilton'un taaruz plânının ana hattı şu idi:

*"Boğazın dar kısmındaki istihkâmlarla Kepez'deki mayın tarlasını koruyan bataryaları susturmak. İstihkâmlar, tesir ateşi altına alınır alınmaz, mayın arayıcılar, işlerine gece dahi devam suretiyle, mayın tarlasından bir geçit açacaklardı. Ertesi gün donanma Sarısuğlar koyuna ilerliyerek yakın mesafeden dar kısımdaki istihkâmları tahrip edecek, bundan sonra da, bu kısımdaki mayın tarlası temizlenecektir"*⁷.

Boğaz savunma tesislerinin, müttefik deniz kuvvetleri tarafından, iki günlük bir muharebe neticesinde, tamamiyle yok edilerek bir geçit açılacağı hesap olunmuştur.

Bu projenin esası, medhalden itibaren 8 bin yardalık iç kısmın mayınlardan temizlenmiş olduğu inancına dayanıyordu. Halbuki, 8 Mart 1915 sabahı, Nusret mayın gemisinin döktüğü 26 mayınlı 11 numaralı mania hattı sağlam olarak yerinde idi.

18 Mart 1915 deniz muharebesinde iki tarafın kuvveti aşağıda gösterildiği gibiydi :

Boğazı savunan Türk topçu kuvveti:

Büyük çap top (Sm. 35,5 - 21)	— 51
Orta çap top (Sm. 15-10)	— 58
Küçük çap top (8,8-3,7)	— 61
	170

⁶ Tefvik Biyıkhoğlu, Çanakkale muharebelerine dair konferans, Harp Akademisi Basımevi, 1950. Enver Ziya Karal, Büyük Harpte Çanakkale, Tarih Notları, S. 14, 106-107, 1941.

⁷ General Oglander, Çanakkale.

Tabyalar toprak ve kârgır. Topların çoğu eski sistem, adi ateşli ve kısa menzilli, cephaneleri pek kıt. Bu toplardan başka, boğazın içinde, 11 hat halinde, 403 kadar mayın yerleştirilmişti.

Müttefik donanmasının gemi ve top kuvveti ve taaruz tertibi:

I nci tümen: (A Hattı)

Kıraliçe Elizebeth, Agamemnon, Lord Nelson, İnflexible.

II inci tümen: (C Hattı]

Albion, İrresistible, Canopus, Cornwalis, Vengence, Ocean. Majestic, Swiftsure

III üncü Tümen (B Hattı)

Gaulois, Bouvet, Souffren, Prince George, Triumph, Charlemagne

(4 Fransız, 2 İngiliz zırhlısı).⁸

Müttefik top kuvveti:

Büyük çap top (38-23)	128
Orta „ „ (19-14)	206
Küçük „ „ (12-7,6)	288
	624

Müttefik donanma, önde 1 inci tümen olmak üzere, saat 10 da Boğazdan içeri girdi ve 11, 15 de ateş açtı. Donanma ile Türk bataryaları arasında şiddetli bir ateş muharebesi oluyordu. Öğle vakti, 3 üncü tümen ileri sürüldü. Saat 14 e kadar, iki taraf arasındaki muharebede, önce Gaulois, Türk topçu ateşiyle çok ağır yaralar aldı. Souffren, Bouvet, Agamemnon, İnflexible de Türk topçu ateşiyle yaralanmışlardı. Bu ana kadar, müttefik kayıpları çok önemli değildi. Türk tarafında, Çanakkale ve Gelibolu kasabaları yanıyordu. Topların bir kısmı tahrip edilmiş, bazıları da toprağa gömülmüş, bir kısmının da kamaları sıkışarak işliyemez bir hale gelmiştir. Müdafaa topçu ateşi zayıflamıştı.

Bu durumda, mayın tarama gemilerinin içeri girmeleri emrolundu. II inci tümen de, sabahdanberi öncülük etmiş olan Fransız filosunu (III üncü tümen) değiştirmek üzere ilerledi. Bu sırada (saat 14,50) Fransız Bouvet zırhlısı geri çekilirken bir mayına çarptı ve iki dakikada battı. Saat 16 da, İnflexible, İrresistible ve Ocean da mayına çarptılar.

⁸ Harekâti Bahriye, İngilizceden tercüme, C. II, S. 347 - 348. Deniz Basım-
evi, 1926.

Pek müsait şartlarla başlamış olan müttefik deniz taarruzu bu meçhul mayın hattı (11 numaralı) yüzünden tam bir bozgunla bitmiştir. Dünya tarihini değiştiren bu deniz-kara muharebesinde, müttefiklerin, Bouvet, Ocean, Irresistible zırhlıları mayından battılar. İnflexible mayından Gaulois, Souffren Türk Topçu ateşinden yaralandılar. Agamemnon zırhlısı da ağır yaralanmıştı.

Müttefik donanma, kuvvetinin üçte birini kaybetmişti. Amiral De Robeck, saat 18'de, boğazdan çekilmişti.

18 Mart 1915 müttefik deniz taarruzunda Türk müstahkem mevkiimizin kaybı ise 19 subay ve 231 er şehit, 14 sb., 645 er yaralıdan ibaretti.

Hamilton, 22 Mart 1915'de, Amiral De Robeck'le mutabık olarak, *Boğazın, donanma tarafından zorlanabilmesi için bütün kara kuvvetlerinin kullanılmasını* hükümete bildirdi. Çanakkale teşebbüsünden vazgeçilmek gerekirken Türk zaferinin, İslâm dünyasında uyandıracığı etki düşünülerek mağlubiyet itiraf olunmaz. Lord Kiçner, "*Doğuda şerefimizi sağlamak için, bir sefer kuvveti göndermek tek çaredir*" der. Batı cephesinde, itilâf kumandanları kuvvet istediklerinden Çanakkale teşebbüsüne ancak *parça parça* kuvvet ayrılabilirdi. Artık kara ordusunun, boğazı, donanmaya açması gerekiyordu. En nihayet, yalnız deniz kuvvetleriyle boğazı açmak fikrinden vazgeçilmiş, bunun yerine Gelibolu yarımadasına geniş ölçüde ve kuvvetli ordu birlikleriyle bir çıkarma hareketi yapmak gibi korkunç bir yol tutulmuştur.

Müttefikler, 18 Mart 1915 deniz taarruzunu, harp ilânından dört buçuk ay sonra yaptıklarından, Boğaz müdafilerine, hazırlanmak için bol vakit kazandırmışlardı. Mayın tarama işine de layık olduğu önemi vermemişlerdir.

25 Nisan 1915 sabahı, Gelibolu yarımadasının güney bölgesinde, iki yere, Seddülbahir ve Arıburnu'na yapılan müttefik çıkarmasının, ilk gününde kullanılan müttefik kuvvetleri şunlardır:

a) Kara kuvvetleri :

29. İngiliz piyade tümeni.

Avusturalya-Yeni Zelanda (Anzak) kolordusu

Birinci Fransız tümeni

Hepsi, 60 piyade taburu, 40 topçu bataryası, 80 bin kişi.

b) Deniz ve hava kuvvetleri :

18 zırhlı, 12 krovazör, 27 muhrip, 12 deniz altı gemisi, 1 uçak gemisi, 1 balon gemisi, 36 mayın tarama gemisi, 86 nakliye gemisi, 2 hastahane gemisi. 222 çıkarma vasıtası ve 42 uçak.

Buna karşılık, Gelibolu yarımadasında ve boğazın Anadolu yakasında, Boğazın kara savunmasıyla görevli 5. ordu kumandanlığının (Liman von Sanders) emrinde ikisi Saros ve Gelibolu bölgesinde (5 ve 7. tümenler), ikisi Gelibolu yarımadasının güney ucunda (19 ve 9. tümenler), ikisi de, Anadolu yakasında (3. ve 11. tümenler) 6 Türk tümeni vardı. Hepsi 50 bin muharip.

Müttefik kuvvetleri başkumandanı, sefer kuvveti kumandanlarına *Kilidülbahir plâtosunu* zabt etmeyi emretmişti. Bunun için, Seddülbahir'e çıkacaklara *Alçıtepe* ve *Kilidülbahir* bölgesi, Arıburnu'na çıkan Anzaklara da *Kocaçimen* tepesi ve *Maltepe* civarı ilk hedef olarak verildi. Anadolu yakasında *Kumkale* bölgesine de bir gösteri çıkarması tertiplenmişti. 25 Nisan sabahı buraya çıkanlar 26/27 Nisan 1915 gecesi bu bölgeyi bırakıp çekildiler.

5. Türk ordusu kumandanı, görüldüğü gibi elindeki altı tümeni, muhtemel üç çıkarma yerine eşit olarak dağıttığına göre, esaslı müttefik çıkarma yeri hakkında tereddüd ve kararsızlık içinde idi.

25 Nisan 1915 de, Seddülbahir ve Arıburnu bölgelerinde karaya çıkan müttefik kuvvetleri donanma ateşinin himaye sahasından uzaklaşmamışlardır. İki tarafın da gittikçe arttırılan kara kuvvetleri arasında, taarruz ve karşı taarruz halinde devam eden çok kanlı muharebeler bir mevzi muharebesi karakterinde üç ay sürmüş ve müttefikler, ilk hedeflerini elde edememişlerdir.

25 Nisan müttefik çıkarması tıkanıp kalmış, hedefine varmamıştı. İngiliz harp kabinesi, 4 Haziran 1915'de, Çanakkale'ye yeni ordudan tümenler gönderilmesine karar verir. *Hamilton*, bu taze kuvvetlerle Arıburnu ve Seddülbahir cephelerindeki Türk kuvvetlerini kuzeyden çevirip bu cepheleri yerinden sökmek amacıyla, *Suvla limanına* yeni bir çıkarmaya karar verdi. 6/7 Ağustos 1915 gecesi taze İngiliz kuvvetleriyle yapılan bu yeni müttefik çıkarmasını da, Arıburnu'nda ilk Anzak çıkarmasını başarıyla durdurmuş olan Albay Mustafa Kemal karşıladı. Anafartalar bölgesinde de, müttefikler hedeflerine ulaşmamışlardı. Burada da savaş bir mevzi muharebesi halini almıştı.

Her üç çıkarma bölgesinde müttefiklerin, Türk azim ve kahramanlığı karşısında kesin bir netice elde edememeleri yüzünden müttefik çıkarması da, denizde olduğu gibi, beklenen neticeyi verememiştir. Yarım adayı boşaltmaktan başka yapılacak bir şey kalmıyordu. Müttefikler, 19/20 Aralık 1915'de *Arıburnu* ve *Anafartaları*, bundan yirmi gün sonra 8/9 Ocak 1916'da *Seddülbahir* bölgesini de bırakarak çekildiler.⁹

Çanakkale muharebelerine katılan iki tarafın kuvvetiyle kayıpları ortalama şöyledir :

Muharebelere giren İngiliz kuvveti	470.000	
Muharebelere giren Fransız kuvveti	80.000	
	<u>550.000</u>	Toplam
Ölü, yaralı		
İngiliz kayıpları	120.000	
Fransız „	<u>30.000</u>	
	150.000	
Müttefik hastaları	<u>120.000</u>	
	270.000	

Türk mevcut ve kayıpları :

Savaşa katılan Türk Kuvvetleri 700.000

Şehit ve yaralı	190.000
Hasta	<u>70.000</u>
	260.000

* * *

⁹ Bk. Harb Tarihi Dairesi, Çanakkale'de Türk, 1957.

Ruşen Eşref Ünaydın, Anafartalar kumandanı Mustafa Kemal ile mülakat, 1930.

Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Anafartalar Muharebelerine ait hatıraları, 1943.

II. MONDROS MÜTAREKESİNDE (30 EKİM 1918 — 11 EKİM 1922) BOĞAZLAR PROBLEMİ

Müttefikler, Çanakkale teşebbüsüne karar verince, Rusya, Boğazlar hakkındaki isteklerinin gerçekleşmesi zamanının geldiğini ısrarla ileri sürmeden önce, Petresburg'ta, daha Boğazlar elde edilmeden, 4 Mart - 10 Nisan 1915'de, Büyük Britanya, Fransa, ve Rusya arasında *İstanbul Andlaşması* imzalanır. Bununla, İstanbul ve Boğazlar Rusya'ya bırakılıyordu¹⁰.

Müttefikler yukarıda görüldüğü gibi, 1915 yılı başlarında (18 Mart 1915) önce denizden ve arkasından da büyük kuvvetlerle karadan yaptıkları çıkarma ve taarruzlarla Çanakkale boğazını elde edememişlerdi. Harp, merkez devletlerinin ve onların müttefikleri Osmanlı Devletinin yenilgisiyle bitince, Osmanlı devletiyle yaptıkları Mondros mütarekesiyle *Karadenize serbestçe geçmek için Çanakkale ve İstanbul boğazı istihkâmlarının müttefikler tarafından işgali şartını kabul ettirdiler.*

Gerçi, Çarlık Rusyası yıkılmış ve onun yerine Sovyet Rusya geçmiş ise de, harp sonunda Batılı devletlerin boğazlara ihtiyacı azalmamıştı. Boğazlar ve İstanbul'un işgaliyle Osmanlı İmparatorluğu daha kolay yola getirilebilirdi. Boğaza hâkimiyetle, Osmanlı devletinin paylaşılması için harp içinde yapılmış olan gizli anlaşmaların uygulanması da kolaylaşabilirdi. Bundan başka, 1918 yılı sonlarında, İtilâf devletlerinin Sovyet Rusya ile mücadelelerinde Boğazlardan serbestçe geçebilmeleri gerekiyordu.

Mütareke imzalandığı sıralarda Çanakkale Boğazının iki yakasında, her çapta 273 top ve 12 mayın hattında 579 mayın, 2 deniz altı mania ağı ve bir torpido bataryası ile 16 ışıldak vardı. Bundan başka Boğazın çıkarmalara karşı savunulması için Gelibolu yarımadasında üç ve Anadolu yakasında da bir tümenlik kara kuvveti vardı.

Osmanlı devleti mütarekename ile her iki Boğaz tahkimatının ve tesislerinin itilâf orduları tarafından işgal edilmesini ve buralardaki Türk birliklerinin boğazlar bölgesinden uzaklaşmasını kabul etmiş bulunuyordu. 6 Kasım 1918'den itibaren mayınların, ağ manialarının kaldırılmasına başlanılmış ve birinci dünya harbinde, itilâf devletlerine

¹⁰ H. Howard, Türkiye'nin taksimi 1931.

dört yıl kapalı kalan Çanakkale Boğazı bir hafta içinde (6-12 Kasım 1918) zahmetsizce, itilâf devletlerinin eline geçmişti. Çanakkale boğazının iki yakasını, önce, 28. İngiliz tümeni işgal etti. 20 Kasım 1918'de Boğazın Rumeli yakasının Seddülbahir - Kilidülbahir kısmı Fransızlara devrolundu. Anadolu yakası İngiliz işgalinde kaldı. Bunun arkasından, mütarekenameye aykırı olarak Gelibolu ve Bolayır bölgesini de İngiliz birlikleri işgal ettiler. Bu sûretle bütün Çanakkale Boğazı, baştan başa İtilâf işgaline girdi.

Çanakkale Boğazının açılması ve işgali, İstanbul ve Karadeniz Boğazı yolunu da itilâf kuvvetlerine açmıştı.

İtilâf gemileri 8 Kasım 1918 gününden başlayarak İstanbul limanına gelmeye başladılar. 167 parçadan ibaret büyük itilâf armadası da mütarekenâmeye aykırı olarak 13 Kasım 1918 günü, İstanbul limanına demirlediği gibi ilk günde 3500 kişilik bir itilâf kuvveti de İstanbul'u işgal etti.

Mütareke sıralarında, karadeniz Boğazının savunma silâhları, 136 top, 4 mayın hattında 76 mayın, 8 ışıldak ve bir torpido bataryasından ibaretti.

Türk Karadeniz Boğazı da, itilâf donanmasının İstanbul'a gelmesinden sonra iki gün içinde (14-15 Kasım 1918) İtilâf işgaline alındı. Müstahkem mevkiin Anadolu yakasını Fransızlar (122. Fransız tümeninin 84. alayı), Rumeli yakasını da İngilizler (85. İngiliz tugayı) tuttular.

Boğazlara ve haksız olarak İstanbul'a yerleşen itilâf devletleri Osmanlı devletini kontrolleri altına almışlardı. Padişah-Halife ve İstanbul hükümeti vasıtasıyla, harp içinde imzaladıkları anlaşmalara göre, Türk vatanını paylaşabileceklerini sanıyorlardı. Mondros mütarekesiyle Osmanlı devletinin tarihe karıştığı doğru idi. Fakat, Türk milletini esir ve Türk vatanını bir sömürge yapmağa kalkışmaları bir gafletti. İtilâf devletleri Anadolu'nun paylaşılmasında harp içinde vardıkları anlaşmaları uygulamaya geçtiler. Güney Anadolu'yu (Kilikya) Fransızlar, Güney Batı Anadoluyu İtalyanlar işgal ettikleri gibi, Kafkasya'daki üç Türk vilâyetini de Ermeni ve Gürcülere bıraktılar. Türklerin tahammülünü taşıran, İzmir'i Yunanlılara işgal ettirmeleri (15 Mayıs 1919) olmuştur. Bununla beraber müttefikler, 'Boğazlar meselesi' ve 'Türk Barışı' hakkında bir türlü anlaşamıyorlardı.

İstanbul ve Boğazlar işinde İngiltere ve Fransa rekabeti çok büyüktü. Bu iki devletten hiç biri, buraları yalnız diğerinin kontrolüne bırakmayı kabul etmiyordu.

Yunanistan'ı İstanbul'da yerleştirmek düşüncesi de çabuk bırakıldı. Amerika da, Doğuda ve Boğazlarda mesuliyet almıyordu. En sonunda, İstanbul'la birlikte Boğazların milletlerarası bir idareye verilmesi üzerinde bir anlaşmaya varılmış gibiydi.

Anadolu'ya geçen (19 Mayıs 1919) Mustafa Kemal Paşa (Atatürk)'nin "*millî hudutlar içinde müstakil bir Türkiye*" yaratmak davasıyla mücadeleye atılması dünya tarihinde yepyeni bir devrin başlangıcı olmuştur. İtilâf devletlerinin *Zafer Politikası* Türk milletini bir ölüm-kalım savaşına zorlamıştı. Birinci dünya harbinden sonra, dünya nizamını kurmağa gelenler, sendeleme ve sayıklama geçiriyorlardı. Klemanso ve Loid Corc, Türk milletinin etrafını bir esaret çenberiyle çevirmişlerdi. Avrupa hak ve adaletine inancı kalmayan Türk milleti, zorla kabul ettirilen Mondros ve Avrupa Emperyalizminin bir zaferi sayılan Sèvres andlaşmaları üzerine yamalar yapmak suretiyle değil bir *yeni düzen* kurmak fikriyle Ankara'da Atatürk'ün başkanlığında kurulan *Türkiye Büyük Millet Meclisi*'ne ve *Hükümeti*'ne dayanarak mücadeleye auldu. Mücadele çok sert olmuş ve iki yıl sürmüştür. Türk ordularının Yunan ordusunu Dumlupınar'da yenerek (30 Ağustos 1922) İzmir'le birlikte Batı Anadolu'yu kurtarması hak ve adaletin ve milletlerin kendi mukadderatlarına hâkim olmaları prensibinin de bir zaferi sayılmalıdır.

Yeni duruma göre, Mordros mütarekesi (30 Ekim 1918) ve Sèvres esaret vesikası kendiliğinden hükümsüz kalmıştı. Yeni Türkiye devleti, müttefiklerle Mudanya'da bir mütareke yaptığı gibi (11 Ekim 1922) Lozanda da Türk istiklâlini tanıyan bir barış andlaşması imzalandı (24 Temmuz 1923). Lozan andlaşmasının Türkiye Büyük Millet meclisinde tasdikinden (23 Ağustos 1923) sonra İstanbul'da ve Boğazlarda kalan müttefik birlikleri de çekilmişlerdir. (2 Ekim 1923)

İstanbul ve boğazlar, Mondros mütarekesi sonucu olarak beş yıl kadar (13 Kasım 1918-2 Ekim 1923) geçici yabancı işgalinde kaldıktan sonra asıl öz sahibi Türk milletinin eline geçmiştir.

Montreux Antlaşması (20 Temmuz 1936), Lozan'da imzalanan Boğazlar mukavelesiyle kabul edilen *gayri askeri bölge* ile *Milletlerarası Boğazlar Komisyonu*'nu da kaldırmıştır.

